

UN UNIVERSITAR DE EXCEPȚIE: ALEXANDRU DIMA*

DAN MĂNUCĂ**

Cine l-a cunoscut pe Alexandru Dima în anii '60 cu greu va crede în autenticitatea portretului plin de căldură și de afecțiune pe care i l-au făcut Ion Biberi și Ion Zamfirescu în amintirile lor. Foști colegi de liceu, aceștia îi cunoscuseră însă bine adevărata fire.

Alexandru Dima s-a născut la 17 octombrie 1905, la Turnu-Severin, în familia unui mecanic ceferist. Mediul îi va oferi prilejul de a deprinde o chibzuită cumpănire a lucrurilor, un realism al înfruntării cu dificultățile vieții. După anii de școală primară și de gimnaziu, se înscrie la Liceul „Traian”, pe care îl termină în 1925. Asupra tuturor tânărul firav produce o impresie adâncă, printr-o maturitate fără ostentație, prin înclinarea firească spre studiu. În clasele mai mari, elevul Dima ajunge să simbolizeze deja un ideal pe care ceilalți se vor strădui să îl ajungă. Îi recunoșteau o autentică și pură superioritate intelectuală. Nu se poate spune că junele licean nu încerca să cunoască viața, să o studieze în felul lui, să o prețuiască și din alte puncte de vedere decât acela al studiosului. O iubire deferentă față de aceea care îi va deveni tovarășa de viață îl încântă de pe acum. Scrie versuri, care certifică nu numai sentimente gingașe și delicate împliniri, dar și o exprimare surprinzător de proaspătă, o bună cunoaștere a posibilităților expresive și melodice ale vocabulei. Din 1925, colaborează la „Datina” cu „meditații recreative”, cu traduceri și cu note de drum. Toate vădesc o trăsătură care va rămâne una din constantele firii sale: o candoare copilărească, o naivitate adesea uimitoare și necontrafăcută, o vie capacitate de a reacționa lăuntric și dureros la nedreptățile din jur.

Pe an ce trece, intrând tot mai mult în vârtoarea vieții, Alexandru Dima este atras de aspectele durabile, solide și palpabile ale realității, lăsându-le pe celelalte în tainițe la care prea puțini aveau să ajungă. În 1925 se înscrie la Universitatea

* Acest articol a apărut anterior în „Convorbiri literare”, 8 aprilie 2016 (<http://convorbiri-literare.ro/?p=6019>).

** Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

bucureșteană, unde îi are profesori, între alții, pe Dimitrie Gusti, Mircea Florian, C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu. Se înmulțesc și se diversifică intervențiile sale publicistice de la „Datina”, cu deosebire prin articole de temeinică analiză a fenomenelor literare. În 1926, îi scria viitoarei soții, Olga, rânduri sumbre: „lucrez groaznic. Am ajuns un semischelet. Mă simt foarte obosit, dar n-am ce face. De altfel, de asta sunt aici”¹. Studia în principal filosofia, iar secundar – limba și literatura italiană. Aprofundarea sistematică a celei dintâi discipline îi va aduce nu numai un spor de ordonare a gândirii, ci și un trainic fundament pentru toate lucrările ulterioare, de la acelea consacrate artei populare la acelea despre literatura comparată. Bănește o duce tot greu, cu urmări pe care, plin de umor, i le comunică și logodnicei: „și mi-e, dragă, câteodată o foame de lup, că îmi vine să înghit pe toți domnii și domnișoarele cu care stau acuma la bibliotecă”.

În 1934, este numit profesor la Râmnicu-Vâlcea, iar peste un an este transferat la Liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu. Studiile și articolele răspândite în diferite publicații sunt înmănunchate în volumul *Aspecte și atitudini ideologice* (1933). Anul 1935 va însemna și pătrunderea lui Alexandru Dima printre personalitățile îndrumătoare ale ideologiei culturii noastre, prin articolul-manifest *Localismul creator*, izvorât din experiența grupării intelectuale sibiene „Thesis”. Articolul este reprodus în publicații de prestigiu și cunoaște o receptare extrem de favorabilă, deoarece îndemna la valorificarea latențelor specifice unui loc geografic dat și la adâncirea particularităților naționale în propria lor substanță.

Între 1936 și 1939, Alexandru Dima se specializează în estetică, istoria artelor și etnografie la universitățile din Berlin și München, iar în 1938 își trece doctoratul la București, cu teza *Conceptul de artă populară*. La 26 noiembrie 1943, se înscrie la concursul organizat de Universitatea din Iași pentru postul de conferențiar la disciplina estetică filosofică. Declarat reușit, este numit, din 1945, conferențiar de estetică și critică literară. La Iași, va preda, până în 1966, cursuri de estetică, de teoria literaturii, de literatură universală și comparată. Între 1963 și 1966, a fost și directorul Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor (actualul Institut de Filologie Română „Alexandru Philippide”) al Academiei Române. Din 1967, la București, va fi directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” și succesor al lui Tudor Vianu la catedra de literatură universală și comparată. Era, din 1964, membru corespondent al Academiei Române. Rămăsese cu nostalgia Iașului și i-o va destăinui lui G.C. Ursu: „Iașul e paradisul meu pierdut”. Cu această durere, s-a și stins, la 19 martie 1979.

Fundamentală pentru activitatea lui Alexandru Dima a fost preferința pentru sociologie, pe care a adâncit-o și sub îndrumarea lui D. Gusti, urmărind să surprindă, pe această cale, specificul național și tradiția, doi factori între care văzuse, încă din 1927, o strânsă legătură. Contrar încărcăturii exclusiv ortodoxiste acordate de

¹ Aceste rânduri, precum și altele care vor urma, le-am extras, cu mulți ani în urmă, din scrisorile păstrate de aceea care a fost profesoara Olga Dima.

gândirism tradiției, Alexandru Dima va afirma necesitatea cultivării „virtuților active” ale poporului român și cerea, în 1933, „înălțarea lui Toma Alimoș la rangul de îndreptar al societății românești”. Spre a defini mai exact ceea ce el numea „sensul tradiției”, Alexandru Dima participă la o amplă anchetă sociologică desfășurată, în 1929, în satul făgărășean Drăguș sub conducerea lui Gusti. Tânărului învățcel i se încredințează studierea modului de împodobire a porților, a interioarelor, precum și înregistrarea opiniilor locuitorilor despre „frumos”, concluziile fiind publicate abia în 1945. În 1939, Alexandru Dima tipărește *Conceptul de artă populară*, în care abordează o serie de chestiuni teoretice însemnate, precum descrierea fenomenului artistic popular, procesul de creație și de circulație ș.a. Arta populară ar reprezenta spiritualitatea colectivității manifestată prin individualitate. În aproape toate lucrările lui, Alexandru Dima va face frecvente referiri la arta populară, exemplară fiind, în acest sens, cercetarea *Zăcămintele folclorice în poezia noastră contemporană* (1936), replică adresată modernismului avangardist. Prin investigarea operelor lui Argezi, Blaga, Voiculescu, Crainic, el scoate la lumină influențe ale literaturii populare care au contribuit substanțial la închegarea unor modalități artistice particulare, exprimate de un lirism care, animat de impulsul de a sonda inconștientul, a găsit în folclor o zonă fertilă.

Literatura cultă a fost investigată de Alexandru Dima cu deosebire din perspectivă sociologică. Însăși atitudinea sa anti-gândiristă are temeuri profund sociologice. Un concept mereu invocat de el a fost „tradiția”, ca promotoare a „specificului național”. Un serios studiu din 1928 se referea la tradiționalismul eminescian, în care Dima vedea o reacție față de imixtiunile străine. Cea mai importantă lucrare a lui Alexandru Dima din perspectiva care ne interesează acum, *O istorie a literaturii române din punct de vedere sociologic*, a apărut în 1938, ca parte a volumului *Fenomenul românesc sub noi priviri critice*. Recunoscând importanța și predominarea factorului estetic, Alexandru Dima precizează că fenomenul literar (românesc) nu poate fi înțeles în mod satisfăcător fără a fi luată în considerare întreaga lui problematică sociologică, factorii nu rareori decisivi pe care societatea îi propulsează în câmpul artei. Discutând despre potențarea conștiinței de grup pe care o înlesnește literatura, precum și despre condiția istorică, despre relațiile cu unități sociale determinante (familie, instituții) sau despre influența tehnicii, Alexandru Dima insistă asupra resorturilor economice ale literaturii, în concordanță cu orientările școlii sociologice germane a timpului. Cea mai importantă lucrare în care el a aplicat principiile sociologico-literare a fost aceea dedicată lui *Alecu Russo* (1957), în care biografia, opera și societatea sunt considerate în interacțiunile lor numeroase și variate. Consecvent, Alexandru Dima s-a atașat unui critic cu certe înclinații către domeniul amintit, anume G. Ibrăileanu. Apreciindu-l încă din 1929, el îi va rezerva un loc în *Gândirea românească în estetică* (1943) și îi va studia opera în alte volume, din 1947 (aici discută cu deosebire „estetica sociologică” a predecesorului său la catedră), 1955, 1973 și

1977. În aceeași atitudine se înscrie și studiul (1967) despre întâietatea pe plan european a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea în ce privește fundamentarea unei teorii literare de extracție predominant determinist-economică.

Relația dintre literatură și societate a fost luată în seamă de Alexandru Dima și cu prilejul discutării periodizării literaturii în general și a literaturii autohtone în particular. Atitudinea lui este limpede și constantă: „valoarea estetică întrupată de opere implică studiul istoric al evoluției lor prin relațiile cu cronologia epocii” (*Dezbateri critice*, 1977). Un loc aparte în activitatea lui Alexandru Dima îl ocupă studiile dedicate lui Eminescu, intrate în bibliografia curentă, fie că este vorba despre tradiționalismul poetului, fie că este vorba despre motivul cosmic în opera lui.

Oprindu-se asupra esteticii și studiindu-i fundamentele, Alexandru Dima preferă fenomenologia tocmai pentru că aceasta i se pare a stabili o legătură mai directă cu viața. În ansamblu însă, concepția sa despre literatură se arată îndatorată unui eclecticism superior, înrudit cu al lui Tudor Vianu, mentor invocat și evocat deseori. Tendința predominantă este de încorporare a acelor concepții care, afirmând autonomia esteticului, oferă și suport pentru o cunoaștere cât mai puțin subiectivă. *Domeniul esteticii* (1947) aprofundează sensul unor concepte estetice într-un context cuprinzător, prin delimitări succesive efectuate pe baza unor intuiții surprinzătoare, argumentate de numeroase lecturi. Alexandru Dima reia și precizează unele analize din două volume anterioare, *Gândirea românească în estetică* și *Probleme estetice*, ambele apărute în 1943.

Din conjugarea formației sociologice cu preocuparea față de estetică au apărut și studiile de literatură comparată. De la analiza specificului național la corelarea lui cu sistemul de valori europene și universale pasul a fost făcut lesne, chiar cu o anume dăruire. Preocupări mai vechi, precum acelea dedicate prezenței unor motive hegeliene în scrisul eminescian, au facilitat trecerea. Alexandru Dima era convins că, privită în context european și universal, originalitatea literaturii noastre poate fi definită prin formula „clasicism realist”. Argumentele sunt detaliate în volumele *Conceptul de literatură universală și comparată* (1967), *Aspecte naționale ale curentelor literare internaționale* (1973) și *Dezbateri critice* (1977). Lucrarea care l-a impus autoritar pe Alexandru Dima și în acest domeniu este *Principii de literatură comparată* (1968; ed. 2, 1978; tr. rus. 1977). În concepția autorului, cercetarea „izvoarelor” trebuie înlocuită cu investigarea așa-numitelor „înrudiri spirituale”, orientare care nu peste mult timp va fi numită în comparatism cercetarea „paralelismelor”.

Alexandru Dima a predat la Universitatea ieșeană într-o perioadă extrem de dificilă. Orașul fusese distrus de bombardamentele sălbatice din 1944, studenții se adunau greu, foametea făcea ravagii. Peste toate s-a adăugat prigoana bolșevică, instaurată și promovată cu zel și în Alma Mater. Profesorul i-a supraviețuit, deoarece, cel puțin vizibil, nu se implicase defel în politică. Nu o va face nici de acum înainte, deși a admis unele compromisuri (neesențiale însă), explicabile și

prin prudența de care totdeauna a dat dovadă. Dar, cel puțin în cursurile ținute nouă, studenților din generația anilor '50, Alexandru Dima nu a coborât sub limita profesionalismului în ceea ce privește aprecierea valorilor autentice din literatura universală. Se deosebea astfel radical de unul din așa-ziiși „profesori” care ne „recomanda” insistent să nu care cumva să ometem din bibliografia lucrărilor de seminar opiniile din *Bolșaiia sovetskaia ențiklopedia*.

O întâmplare al cărei protagonist parțial am fost: Alexandru Dima îmi aprobă, în 1956, o cerere adresată, după tipicul timpului, Bibliotecii Universitare „Mihai Eminescu”, prin care solicitam consultarea *Istoriei...* lui Călinescu în vederea alcătuirii unui referat. Îndată, conducerea respectivei biblioteci l-a reclamat pe profesor că aprobă studenților accesul la o bibliografie periculoasă.

Atât datorită firii, cât și datorită circumstanțelor, Alexandru Dima se destăinuia greu celor din preajmă. Nu era un expansiv, ci, dimpotrivă, își supraveghea atent atitudinea, gesturile, vorbele. Efuziunile erau rare, dar clipele de entuziasm interior nu puteau trece neobservate, ca și plăcerea dialogului, în care venea totdeauna cu puncte de vedere originale, sintetizatoare și de o înaltă ținută intelectuală. Le oferea spre dezbatere celor din juru-i, întreținând o vie efervescență spirituală.

A REMARKABLE SCHOLAR: ALEXANDRU DIMA

ABSTRACT

The author fully succeeds in meeting his objective: highlighting the essence of Alexandru Dima, a man of culture with broad intellectual interests, including esthetics, comparative literature and folklore. Dima also desired to interest the young generation of university students in his academic pursuits.

Keywords: *Alexandru Dima, esthetics, comparative literature, folklore*

